

חלון אל העולם

חדשות חוץ ו"היסטוריה בת זמננו" בראשית העתונות העברית ("המגיד", 1856-1858)

יעקב שביט

א

העת והעתונים, שלא הופיעו בצורה קבועה וסדירה, והיו מוגבלים הן מבחינת היכולת להשיג ולפרסם ידיעות עדכניות והן מבחינת המקום שיכלו להקדיש לסקירתם. אותם פרסומים שזכו לסדרות ורציפות מילאו על כן תפקיד ראשון במעלה בתהליך המודרניזציה של החיים היהודיים. הכרה היסטורית חדשה – זו המופיעה בחברה ובתרבות היהודית כדמדומי המאה השמונה-עשרה ובהנף המאה התשע-עשרה – אין פירושה רק הבנה חדשה של תולדות עם ישראל וייחודו בין העמים; או רק ידע חדש על תולדות ישראל בעבר על סמך מקורות היסטוריים שנתגלו מחדש או נתגלו רק עתה, או הרחבת הידע על הנעשה בקהילות ישראל קרובות כרחוקות. פירושה היה גם הענקת ערך להכרת המתרחש והמתהווה בהווה ההיסטורי; והכרה זאת איננה מצטמצמת לסביבה הגיאוגרפית והפוליטית הקרובה בלבד אלא למכלול התופעות והמאורעות בני הזמן.

הלגיטימציה שניתנה לצורך בידיעה כזאת היתה שילוב של נימוקים "מסורתיים" ונימוקים "חדשניים".⁴ ראש לכל זה היה צורך תועלת ושימושי, שכן אדם "מודרני" אינו יכול להיות אדיש למתרחש וחסר ידע עליו. ידע שימושי אינו כולל רק מידע שוטף של שערי המטבעות או מחירי התבואה או, להבדיל, על הנעשה בקהילות ישראל השונות. אדם משכיל ומודרני צריך להיות מעורה בהתרחשויות הפוליטיות הלאומיות והבינ-לאומיות, משום שהעידן החדש הוא עידן בעל אופי אוניברסלי: קצות העולם המרוחקים נקשרו יחד על ידי אמצעי הקשר והתעבורה החדשים. במילים אחרות, העולם החדש הוא תוצר של הקדמה, ומי שרוצה ליטול חלק בקדמה, צריך להכיר אותה. הנימוק ה"מסורתי" או ה"שמרני" לתועלת ולערך שיש בהכרת ההווה הוסבר בכך, שתיקונו ושיפורו של העולם הוא מעשה האל, והקדמה האנושית הבאה לטובה אינה אלא עוד ראייה ניצחת לפעילותה של ההשגחה העליונה ולשיפור במצבו של עם ישראל. אמנם להלכה "אין חדש תחת השמש" וכל המתהווה ומתרחש נקבע מראש; אמנם נכון הדבר כי עיקר הלגיטימציה

כשפרסם "המאסף", כתב העת העברי הראשון, שהחל לראות אור בקניגסברג בשלהי שנת 1783, את הפרוגרמה שלו בשם "נחל הבשור", מנה בין שאר המדורים האמורים להיכלל בכתב העת גם את המדור "תולדות הזמן". תכליתו של מדור כזה בשביל מי שקורא רק עברית (ואינו נוקק לעתונות לועזית) רבה, נאמר שם, בייחוד בימים אלה, שהם "ימי כיכורי פרי המדע והאהבה בכל ממלכות אירופה"; וזאת למען "ידע כל קורא, אשר אינו יודע לקרוא בלשון העמים, את מצב ה' בימיו... ואת אשר יתן ה' בלב מלכים עליהם לטובה".¹

בין שאר ניצני התמורות החשובות בתרבות היהודית משלהי המאה השמונה-עשרה ואילך, שמסמנים גליונות "המאסף", ראוי למנות כידוע, את ראשיתה של הכרה היסטורית חדשה. הכרה היסטורית "משכילית" חדשה זאת לבשה אמנם אופי "מתון", והיתה רחוקה מפרשנות או ממסקנות היסטוריות "רדיקליות", אבל היא הציעה תמונת עבר חדשה ויחס שונה – חיובי – לידיעת ההיסטוריה היהודית והכללית.² מדור האקטואליה ב"המאסף" היה דל לעומת המאמרים שנתפרסמו שם על תולדות גדולי ישראל או המאמרים על ההיסטוריה של פרס, מצרים, יוון, רומא, קרתגו וכדומה,³ אבל לענייננו חשובה כאן הלגיטימציה שהוענקה למעקב הרצוף אחרי האקטואליה בדרך מודרנית או, במילים אחרות, למה שניתן לכנות במידה רבה של צדק "היסטוריה בת-זמננו" (Contemporary History). ראוי לזכור כי הקורא עברית (או יידיש) בלבד לא היו ברשותו "היסטוריות אוניברסליות" או חיבורים היסטוריים על תולדות הזמן, וממילא הפכו המאמרים האינפורמטיביים בכתבי העת ובעתונות למקור מידע מרכזי, אם לא בלעדי, שלו, לא רק לגבי מאורעות שוטפים בני יומם אלא גם על המתרחש בעולם בפרספקטיבה רחבה יותר של זמן ומקום. מכאן גם, שבבחינת הכתיבה ההיסטורית היהודית החדשה, אין להסתפק רק בספרות היסטורית המובהקת. מובן שהיו ידיעות שעברו מפה לאוזן, אבל הקורא העברי למד על המאורעות הגדולים ומשני העולם שהתחוללו במרוצת המאה התשע-עשרה מכתבי

ניתנת להכרת העבר ההיסטורי — אך גם הכרת ההווה איננה צריכה להיות מקופחת.

גם כתבי-עת עבריים אחרים, שבאו אחרי "המאסף", ראו לעצמם תפקיד להביא ידע על קורות הזמן. כך, למשל, בפתח השנתון "החלוץ", שהחל להופיע בלוב כשנת 1852, כתב יצחק ארטור, כי כתב העת יספר "על דברי ימינו וקורות עתותינו ועל החליפות והתמורות אשר תצמחנה יום יום חדשים לבקרים בארצותינו..." התקופה ההיסטורית שלאחר "אביב העמים" נתפסה תפיסה אופטימית כוללת. כמו ב"המגיד" אחריו, התפתחות הציוויליזציה החדשה נתפסה כהשלמת מעשה הבריאה ושכלולה:

... שא נא מסכיב עיניך וראה, המדעים ירחיבו את גבולם יום יום, והחכמות תשתלמנה מיום אחד למחרתו. ובהתרחב גבול המדעים וברכות שלמות החכמות, תרכ ותגדל שלמות האדם לתורה ולתעודה, לאמת ולתושיה, ונר ה' אורו ואמתו, חופש כל חדרי דת ודין...⁵

ראוי לכן לפתוח את עיונו בזיקה בין חדשות להכרה היסטורית ב"המגיד", אף שהמשיך בקו ובמגמות של קודמיו, שכן בניגוד לקודמיו הופיע שבעונות זה בצורה סדירה למדי; הופעתו הסדירה, והיותו עתון חדשותי באופיו, חייבה אותו לעקוב בצורה שוטפת ומקיפה פי כמה מכל קודמיו אחרי המתרחש בעולם בן זמנו.

מדורי "חדשות החוץ" בעתונות העברית של המאה התשע-עשרה ראויים להתבוננות משתי נקודות תצפית. מצד אחד, לפנינו פרק מרכזי בתולדות העתונות העברית (והיהודית בכלל); פרק שבו ראוי לדון בשאלות כמו כיצד הושגו הידיעות, מאילו מקורות, באיזה טווח זמן, ומה היו ההערפות בפרסום. מצד אחר, לפנינו פרק חשוב בתולדות התגבשות התודעה ההיסטורית של היהודים בעת החדשה, שכן כתבי העת והעתונות היו המפיצים העיקריים של הידע, כמו גם של מושגים וערכים. "חדשות החוץ" בפריודיקה העברית לא הצטמצמו רק לדיווח שוטף ויבש, אלא עירכו מידע בפרשנות, ופרשנות זאת היתה מעוגנת בתמונת עולם מקיפה יותר ובהשקפה היסטורית מבוססת. מכאן, שלא מקור הידיעות חשוב כאן, אף לא מהימנותן ומשך הגעתן אל דפי העתון, אלא הלכוש שבו הלבשו הכותב או העורך את הידיעות הללו, והתבנית ההיסטורית הכוללת שבתוכה שולבו ושהעניקה להם משמעות. סוגיה אחרת, ובהקשר שונה, עניינה ההשפעה שהיתה לחדשות החוץ על תהליכים והכרעות בחברה היהודית בת הזמן.

זילברמן (משנת 1858 הצטרף אליו כעורך משנה דוד גורדון). כנתיב פרוסי נשמר מלמתוח ביקורת על המתרחש בפרוסיה; וכמי שרוב רובו של קהל קוראיו חי תחת שלטון הצאר, וכנוקק לרשיון להפיץ את העתון בממלכה הרוסית, נזהר לא פחות גם מלמתוח ביקורת כלשהי על השלטון הרוסי. זוהי בלי ספק הסיבה לכך, שהעתון היה חופשי במתיחת ביקורת על הפוליטיקה והמדיניות הבריטית, למשל — גם כשמוסר המידע והמפרש ישב באנגליה ושיגר את מאמריו לליק — ועצור מאוד במתיחת ביקורת על הפוליטיקה והמדיניות הרוסית או הפרוסית. את המקום הרחב שהקדיש בגליונות הראשונים, שיסקרו כאן, להיסטוריה האנגלית בת הזמן, אפשר להסביר לא רק כנובע מהעניין של קהלו באנגליה כמופת של קדמה חברתית ופוליטית, אלא יותר מהיעדר מגבלות לדון בהרחבה רבה במעלליה של בריטניה מעבר לים.

בחניה מקיפה ושיטתית של כל מרכיבי "תמונת העולם" על פי "המגיד" כבבואה נאמנה ל"תמונת העולם" של עורכיו וקוראיו איננה אפשרית כאן. כוונתנו להצביע על כמה מאבני היסוד של "תמונת עולם" זו, ובכך לספק פתיחה לבחינה רחבה יותר של "המגיד" עצמו, ושל העתונות העברית (או גם היהודית) במרוצת המאה התשע-עשרה בכללותה; הגליונות משתי השנים הראשונות להופעת "המגיד" (1856-1858) שימשו דוגמה ופתיחה.

ראוי לזכור כי "המגיד" התחיל להופיע אחרי שמלחמת קרים כבר הסתיימה בהסדר של שנת 1856, דבר שמנע ממנו את הצורך לקבוע עמדה במלחמה זאת בין בריטניה, נציגת הקרמה הציוויליזציונית, לבין רוסיה הצארית. מאזן הכוחות באירופה התייצב במידה רבה וביטויי המהפכה התעשייתית והטכנולוגית הפכו מוחשיים ביותר: די אם נציין את הפיתוח המהיר של רשת מסילות-הברזל באירופה, ובראשה בגרמניה (שבשנת 1850 היו בה יותר מ-5,000 ק"מ של מסילה לעומת כ-3,200 בצרפת). גם ניצנים של רפורמות פוליטיות — אחרי הריאקציה הפוליטית שהולידו מהפכות 1848 — בארצות שונות, עוררו תחושה של אופטימיות (באימפריה הרוסית רבו הציפיות מהצאר, שבשנת 1861 אכן שחרר את הצמיתים). קיצורו של דבר, "המגיד" התחיל להופיע כמעט כאמצע המאה ובחקופת מעבר, שבה הסתמנו כבר הכוחות החדשים העתידיים לעצב את דמותה של אירופה בדורות הבאים. הקורא בגליונותיו אינו מתרשם שמדובר בכתב עת פרוכניציאלי, מלא זוטות ומידע בעל ערך משני, ושעיקר עניינו בחיי היהודים, אלא שהעתון ער לחשיבות הזמן ולביטויים המרכזיים שלו.

א

בגליון הראשון של "המגיד" / מכתב קורות הימים. יגיד ליעקב מהנעשה בכל חלקי תבל בין כל יושבי חלד אשר ינעם ואשר ראוי לרעת לכל איש ישראלי לתועלתו ולתועלת השפה העברית הנחמדה" — כתב המו"ל והעורך אליעזר ליפמן זילברמן, ברוח "המאסף" וההשכלה, כי העתון החדש "יספר לכם קורות עולם מכל חלקי התבל איראפא, אזיא, אפריקא, אמריקא ואויסטראלען, ממעמד ותהלוכות ומנהגי אחכ"י [אחינו בני ישראל] בפרט ומתהלוכות ונימוסי בני האדם בכלל". ובגליון מס' 3 הוא הוסיף, כי מטרת העתון "להפיץ ידיעות על הנעשה בתבל בתחום המדעים

ב

"המגיד", שראשית הופעתו בשנת 1856 בעיירה הקטנה ליק (Lyc) שעל גבול פרוסיה-רוסיה, ראוי לשמש מודל לעיון כזה בשל מרכזיותו.⁶ באמצע שנות החמישים הוא שימש ככלי המבטא של "המשכילות המתונה", והיה ממבשרי התנועה הלאומית במרכז אירופה ובמזרח. מיקומו בליק הפך אותו לחוליה מקשרת בין מזרח למערב והעניק לו נקודת תצפית טובה על המתרחש באירופה. יחד עם זאת קשה לטעון שהיה משוחרר מטרדנותה של הצנזורה הרוסית.⁷ שיקולי צנזורה אכן הדריכו היטב את כל מהלכיו של המוציא לאור והעורך הראשון א.ל.

ובגלילות הארץ וכו', ידיעות מסחר וקניין או בהסטוריה, לאלה שלא יודעים לקרוא שפה אחרת או לא יחפצו לקרוא ספר." על הלגיטימציה ה"משכילית" לעניין בעבר ההיסטורי מזה ובקורות הזמן מזה חזר "המגיד" בגיליונו מה-23 ביולי 1857, ברשימה בשם "תועלת דרישת קורות הימים" מאת ברוך שענפעלד. על השאלה: "האתן לבי לדעת העתים אשר עברו? האעבור בשקידה בין קירותיהם רצבא חליפותיהם? היש שר לפעולתי, או איגע לריק?" — השיב המחבר:

שקוד בני שקוד לחקור העתים אשר עברו לדעת צבא חליפותיהם, כי ממנו תצא תורה ואורה ותושיה עד אין חקר! ורק מעט מהרבה אודיעך בפעם הזאת מן הטובות הרבות אשר תשיג בקריאת דברי הימים, ואתה אם תתבונן בשקידתך תמצא כן וכן וקב תבואות לך — ועתה שמע!

העתון ממלא אפוא את חובתו ככלי אינפורמטיבי-שימושי בידעות עדכניות על מזג האוויר, מצב החקלאות, המסחר, שערי החליפין, תנועת הספנות ועוד כהנה וכהנה ידיעות. אך בצדן יש גם ידיעות השייכות לקטגוריה של "השכלה כללית" כך, למשל, בגיליון ה-15 באוגוסט 1856 התחילה להתפרסם סדרת רשימות הסוקרת היבטים שונים של תולדות פרוסיה — המערבית והמזרחית. הגימוק הוא, שאין ערך לידיעות השוטפות אם הקורא אינו בקי ברקע; במקרה דנן בגיאוגרפיה הפוליטית, בדמוגרפיה, בכלכלה ובהיבטים אחרים של תולדות פרוסיה: "... מהות הארץ היא, גדלה, מספר תושביה, סחרה וכל תהלוכותיה". בהמשך לנקודת מוצא זו הביא "המגיד" בגיליונותיו הבאים חומר רקע על הודו וכינא (סין)⁸ פרס ועוד, כדי שהקורא על המאורעות המתרחשים בארצות הללו, הנמצאות במוקד ההתעניינות הבין-לאומית, יבין את ההקשר של המידע השוטף.

הנה כי כן, מדור "חדשות החוץ" ב"המגיד", אינן רק דיווח שוטף אלא גם תחליף לספרות היסטורית וגיאוגרפית עדכנית. אופקיו הגיאוגרפיים אינם מוגבלים לאירופה, אלא הוא מביא ידיעות שוטפות וחומר רקע על ארצות שונות — גדולות קטנות — ביבשות האחרות. העתון הרבה בידיעות הנוגעות במישרין לחיי היהודים, אבל בו בזמן גם דיווח על מאורעות שאין להם קשר כלשהו לעם היהודי. מגבלות טכניות גרמו בדרך כלל להתאחרות יחסית בדיווח, שהרי העתון קיבל את הידיעות באמצעות הדואר ועובדה זו, התנצל, מביאה לכך שהידיעות מהמזרח הרחוק מגיעות ללונדון רק אחר כמה חודשים. בשנתיים הראשונות לקיומו דיווח העיתון בהרחבה על המאורעות בהודו ובסין, על התגליות הארכיאולוגיות המרעישות במסופוטמיה, על מלחמת אנגליה-פרס (1856-1857) סביב אפגניסטן, על מסעו של ליווינגסטון באפריקה, ובעצם על רוב ההתרחשויות ברחבי העולם.

ד

ההיקף והמגוון של הידיעות והשקפת העולם העולה מתוך דברי הרקע והפרשנות מלמדים כי "המגיד" ראה, כאמור לעיל, בחיוב את הפיכת העולם דאז לעולם שכל חלקיו ידועים וגלויים וקשורים זה לזה. אף שהתגליות הארכיאולוגיות נוצלו על ידי העיתון כדי להביא ראיות לכך, שגם בדורות קדומים מצויות היו "השכלה", "חכמה" ו"קדמה"⁹ —

אריך יפו ספור הקודש יהושע וכו' חוץ ספרים וספרים אלו יל
כן ארבעה אנשים רך וחזק לאביו הטובל בכל ארץ, ספרים,
אשר נחלה וכן רב תורה, ולסוף רחוק נישאר יתור ועצות
החפאים לשלוח לארץ בריטניה וספרו אביו המלך סד איש
יתור ארבע רעות עינו עליו! הוא יכחו וכלשו כל העני רח
עליו כי שונאים ארבע כלבט כל בני ארצה אחרת, עתה יתו
רבישו כי ארצו ארץ ידעו אף שקר יעט בו וכי קהורו
אוב אחז אף מעט ולתו כנסת

(ספרותיאל לייטנ)

אינדיען

ספר הסדרה החזק הסדרות נה ספרות בריטניה עוד לא
נשרתה לשבת הספרות, כי לו הבשורת אשר בא מסע
התעשבת הסדרה הלאה, וכל שור חזקים וכוונתו לרעה כל
אשר הצנא הנודים בארץ הודו לכתם ולקחת כאתם בלי העסק,
הסן לא ידעו ביום כלו וספרותו יודעו את ארציהם, ולא נשארו
אצל שור החלים כיא אשר הצנא סלודו בריטניה אשר באמת
אדם. כאתי מעט האלה יצור על הקוד קעלת. "קודם טיב
הסודים הראשנים, ובבר וסו הסודים לצאת סן העיר ולתתם
נה הצרים עליהם; אך נשלו חללים לגני אשר בריטניה
וקוד בני בריטניה טרם שעה ועשרים בלי נשק סחו קבל
(קאנאנ) וודעו ארבע עד שער העיר ויגס שכת ויסגרו הסודים
כיום, ובבר ואח לא יכלו נסודו בריטניה ונכחו את העיר
והסנדר עד יבאו לערבה רחוק הגדול האב ספרותיה
כעה, נפ קעת סבני החיל אשר ולעו לרועם את ארץ חייא;
נקרא לבא לארץ הודו. "אולם אף אם יצדח בוד הספולת
להבניו איבדים החיה ידע בקודת החיל הנורא אשר יעלתו לרע,
אבל טקס הגדול אין לשער, ומספולת החן שבר דנאיות
הסוליות את אשר הספולת בעד כל נשח השעה וארבעים
יטרות שפעולתו (לעוד שני כמות והשנים רוב) ובעלי דנאות
הכטחו שיבאום כחף בריטניה עד חף ארץ הודו כאלך שבעים
יום "וכל יום אשר יאתון לנא והנו שלשים נשרות שפעולתו
קום "ואם יסדר לבא או ישעו כעד כל יום "קודם השנים"
ששים לטרות סאת הספולת;

(ספר"ל)

אסעריקא חצפנית

כין המכונות (מאשינען) אשר הכינו בחקר לבם, טרלו חישבו
מחצבת כאלכית מעשה כוונתו החי, ואשר יסרו דודו ספנותו
בלאח חשפוסת, יש למנות נדק את החפא רבליא את
ננה לעינו עתה נבית דרעם רחיל אשר ידאונים סיי (TROW)
ושהיו בנוי "יארק, והא מכונת (מאשינע) אשר כאלה חרא
סנאבת ארבעת קצער יום יום, כי בודת המאכונות (קאטכונע
הערע) הסדר האהיה לויכות שלמות, וחיכות לסיסא ספולותן

טקע ממדור חדשות החוץ בהמגיד. אינדיען היא הודו

התעשייתית. האימפריאליזם האנגלי בן הזמן באסיה נתפס על כך בדרך כלל כמעשה חיובי של הפצת הקדמה בארצות המפגרות והחשוכות ו"המגיד" מאמץ עמדה "אירופוצנטרית" מובהקת. ואכן, ברוח זאת מתוארת הפעילות האימפריאליסטית הבריטית בפרס, בהודו ובסין. בריטניה, המייצגת את הציוויליזציה האירופית, פותחת את שערי הארצות הללו שהיו חתומות עד כה, והופכת אותן לחלק מן "העולם התרבותי". בגליון 17 באפריל 1857 למשל כתב "המגיד" כי שערי קנטון וסין עתידים להיפתח בין מרצונו של קיסר סין ובין בניגוד לרצונו, וכי הקיסר טועה בסגרו שלוש מאות מיליון נפש משאר העולם "ובעיניו יראה הטובה אשר תצמח אל ממלכתו אם יכרות ברית שלום ואהבת נצח את אנשי אירופא כאשר אור ההשכלה יגה עליהם ביתר שאת מאשר תופע נהרה על שמי יושבי ממלכתו עד עתה."

ואולם, זה היה רק צד של המטבע. ב-30 באוקטובר 1857 — ערב העברת האחריות על הודו מידי "חברת הודו המזרחית" לידי ממשלת בריטניה — טען "המגיד" במאמר פולמוסי, כי אנגליה לא השכילה עד כה להביא את הקדמה להודו ושימרה שם את האלימות והפיגור. המאמר קרא ליהודי אנגליה לתמוך בדיכוי המרד בארץ זו, ולאחר מכן "לבקש מד' אלוקינו לתת בלב הממשלה להיטיב דרכה בהודו, ותהיה פניה להפיץ אור בארץ רחבת ידיים זו... אבל לא להרחיב ממשלתה ואוצרותיה."

בניגוד להשקפה האבולוציונית של התרבות האנושית — הנה לא יכול היה שלא להתפאר ולהשתבח בשלל גילויי הקדמה בני הזמן. גילוייה של אפריקה, דרך משל, תואר על ידו כהישג אדיר החושף בפני האדם את מעשה הבריאה בכל היקפו.

בגליון ה-9 במרס 1857 הובאו בנדרון הרהורים ושיקולים מעשיים ופילוסופיים:

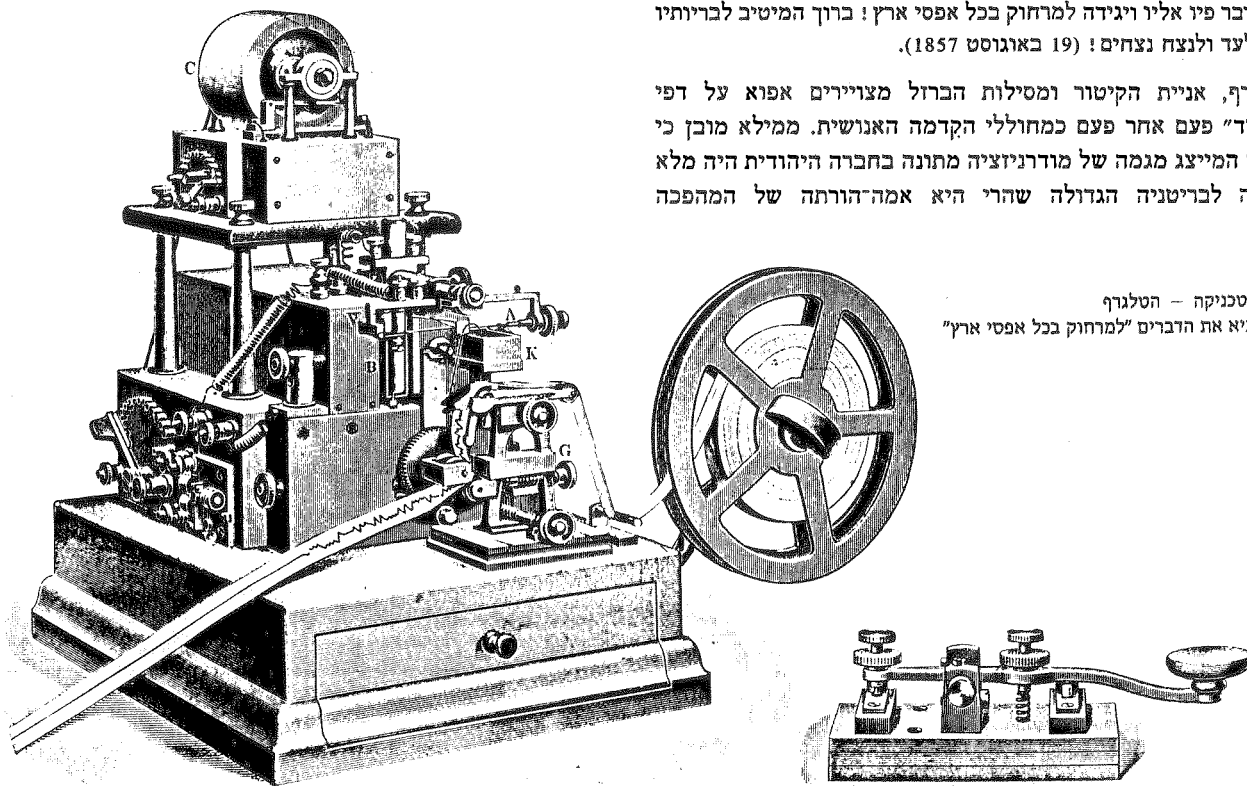
מי יוכל לספר גדול התועלת אשר תצמח בהתגלות הזאת אל ענייני המסחר ודברת בני האדם בכלל!! הזמן יגיד לנו כל זאת ולנו אך להתפלא על מחשבות תמים דעים מה גדלו ועמקו ודרכיו מה נפלאו! ברצותו — והמון ברואים וארצות רבות טמונות בחושך — וברצותו — יגלה המסך הסוכך ארץ ומלואה ויהי אור! איש באחיו יגשו ורוח הזמן ביניהם כי יבוא, אז יחידיו יתלכדו כמוסרות אהבה ובריותי השלום נצח.

מאותה נקודת מוצא הקדיש "המגיד" תיאור ארוך להנחת הכבל הטלגרפי התת ימי בין ארצות הברית לאנגליה (שפעל לראשונה ב-5 באוגוסט 1857 ובאופן סדיר רק מ-1866) וגם כאן ראה בהישג הטכנולוגי הזה, מעשה ידי האדם, השלמת מעשה הבריאה:¹⁰

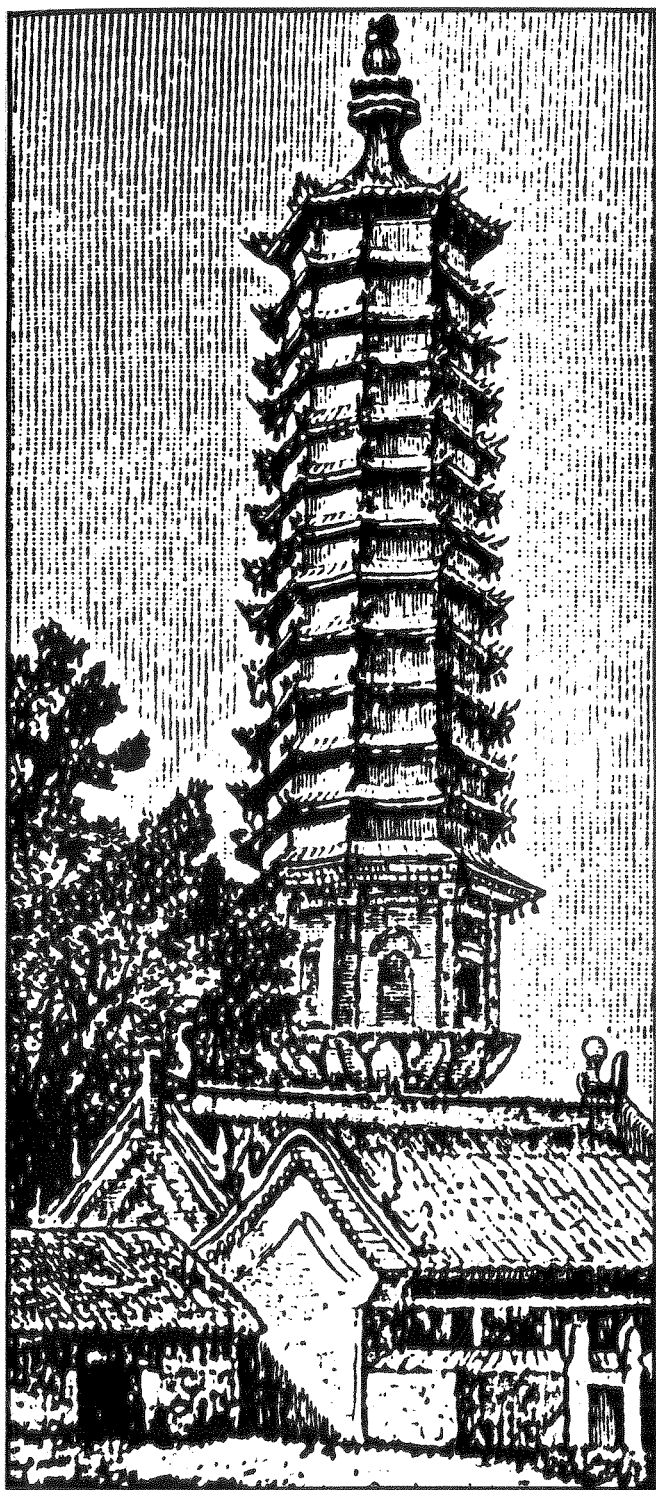
ואתה הקורא אם לכך לא לב אבן הלא תרגיש ותשתומם על מפעלות יוצרנו החונן לאדם דעת אשר דברי שפתותיו יעופו על כנפי נדודים דרך מצולות ים גדול ורחב ידיים, נתיב לא ידעו עיט על ידי חוט נחושת ואשר דבר פיו אליו ויגידה למרחוק בכל אפסי ארץ! ברוך המיטיב לבריותיו לעד ולנצח נצחים! (19 באוגוסט 1857).

הטלגרף, אניית הקיטור ומסילות הברזל מצויירים אפוא על דפי "המגיד" פעם אחר פעם כמחוללי הקדמה האנושית. ממילא מובן כי העתון המייצג מגמה של מודרניזציה מתונה בחברה היהודית היה מלא הערכה לבריטניה הגדולה שהרי היא אמה-הורתה של המהפכה

פלאי הטכניקה — הטלגרף אשר יבא את הדברים "למרחוק בכל אפסי ארץ"

נגודה בעיר הסינית טונג צ'או. המזרח הרחוק קסם לעורכי "המגיד"

בו בזמן לא נמנע העתון מלכקרו ואף להוקיע את חטאי האימפריאליזם והוא הבחין באופן חד-משמעי בין הפצת התרבות האירופית לבין שלטון של דיכוי וניצול. מובן שלא היתה לו הערכה לאורח החיים, למנהגים או לדת של עמי המזרח הרחוק, ואף שום היסוס באשר לעלינות התרבות האירופית המודרנית, אבל מאידך גיסא, הוא היה רחוק מלחוש אהדה כלשהי לטבעו ולמהותו של השלטון הבריטי עד כה באסיה. האינטרס הבריטי במזרח הרחוק נסקר בסדרת מאמרים בשם "שימת עין על קורות בריטניה בארצות קדם, בשנת 1857", שהחל להתפרסם בגיליון ה-5 בפברואר 1858. ביוני 1858 דיווח העתון על דיכוי המרד בהודו וחזר על דברי הביקורת החריפים על אופיו של השלטון הבריטי בארץ זו, האחראי לכך כי היתה זו "ממשלת-אכזריות, ובאר צרה ממלכת-תרמית!"

ה

נאמן לתקוות האופטימיות מן האוטוקרטיות הנאורה ונאמן לקו המרכזי של נאמנות לארץ המושב ולשלטון בה ותפיסת רוסיה או פרוסיה כארצות מולדת — פרסם "המגיד" בגיליון מ-9 בינואר 1857 קריאה ליהודים לאהוב את מולדתם וסניגוריה תקיפה עליהם הדוחה את הטענות כי יהודים אינם יכולים להיות נאמנים ומסורים למולדוניהם:

... והנה ידעתי אחי כי גם אתם תושבי ממלכת רוסלאנד ופאלען לא נופלים אתם מכל שוכני ארץ, מכל אחיכם בשאר ארצות, כי התורה דומה לנו לדרוש שלום העיר אשר אנחנו יושבים בה, לירא את ד' המלך לשמור את כל מצוא פיהו. וחכמינו ז"ל הורו לנו להתפלל בשלמותה של מלכות...

בו זמנן ראה "המגיד" בגילויים של שנאת ישראל שרידים מתקופה קודמת. בתגובה תקיפה כנגד הדימוי השלילי של יהודי המזרח (מזרח אירופה) בעתונות הגרמנית כתב "המגיד" כי פרסומים אלה באו ממי שעדיין לא הבינו את טיבה של העת החדשה: "האם עוד לא נפקחו עיניכם לדעת ולראות כי עברו שנות האפלה עת החושך כסה ארץ וערפל לאומים? או האם כהעטלף הזה לא תוכלו גם אתם להביט בזוהר השמש אשר יפיץ אורו על כל יושבי חלד ואשר לאורו ילכו גם האנשים האלו אשר עליהם תכוונו חיצו לשונכם?" (20 בפברואר 1858)

באמצעות כתביו הקבועים עקב העתון מקרוב אחר המאבק שהתנהל באנגליה כדי לאפשר ליהודים להיבחר לפרלמנט: סיבת ההתנגדות לכניסת יהודים לפרלמנט איננה אנטישמיות, גרס, אלא התנגדותם של הלורדים להחלטות הפרלמנט ("אהבת הסתירה"). החוק שהתקבל בפרלמנט ב-23 ביוני 1858 היה, לפיכך, ראייה ניצחת ליכולתו של היהודי להיות אזרח בריטי במלוא מובן המלה: "אכן כמוהו כאחיו הנוצרים ילידי ארצו לוקח חלק בחלק בכל ענייני המדינה; בחכמה, במלאכת מחשבת, במסחר וקניין ידו, ואחר כל דבר טוב ומועיל יאיר נתיב איש יהודי!" היהודי הוא מחלוצי הציוויליזציה והתרבות באנגליה ועל כן אין להשתומם "מדוע גברה תשוקת עם בריטניה לשום להיהודי יליד-ואזרח הארץ מקום במושב המחוקקים חוקי המדינה."

תמונת העולם של "המגיד" היתה אופטימית ביסודה. לא זו בלבד שהוא האמין בשיפור החברה האנושית באמצעות המדע והטכנולוגיה,

התחומים נתפסה כהוכחה שאין שנייה לה לתכנית העומדת ביסודה של הבריאה ולהתערבותה של ההשגחה העליונה בהיסטוריה בת הזמן, המוליכה אותה אל עידן טוב ומשופר הרבה יותר. הצדדים השליליים של התרבות המודרנית זכו לביקורת נוקבת בהיתפסם כעומדים בניגוד לתדמית הקרבה מצד אחד ולאופי הנורמטיבי של היהדות מצד אחר; אבל לעתון לא היה שום ספק שיש לבודד ולהפריד בין ההיבטים החיוביים של הקדמה לבין היבטיה השליליים.

בסוף 1858 יכול היה "המגיד" לסכם את פני "קורות הזמן" במאמרים בשם "רוח הזמן" (גיליונות 49 ו-50, 21 ו-28 בדצמבר 1858):

ביד חזקה ובוזרוע נטויה תשלוט החכמה בדורנו. שבט ממלכת תפרוש כשחר לכסות הארץ, ויום יום תרב גבורתה וחילה לכותת מפניה צריה אולת, רשע-כסל, ילידי תפתה וערפל... חדשים לבקרים רבים מעשיה; לרגעים תוליד נפלאות, ואין קצה להמון מפעלות חכמי הזמן ולמעשי העמים בכלל אשר לרוח הזמן יתהלכו ועל פי הדור יתו גם יסעו. אמנם, לא מעשה כילי מעשי עמי אירופא; אוצרות החכמה לא במעבה אדמת אירופא לבד יצפנו, אולם מפרי מעשיהם יאמרו להשביע התבל כולה; מעייני הדעת ישלחו להשקות גם ארצות זרים באפסי תבל וקצוי ארץ. ברוח התכמה הרסו גבולי הודו, סינים ויאפאן, ולהיות כטל גם לארצות ההן ולהחיות גם שדמות רחוקת...

ההיווה בכך כבואה נאמנה לרוח האופטימית בת הזמן בחוגים רחבים; הוא גם האמין ברפורמות הפוליטיות של זמנו. כהד נאמן לרוח ההשכלה המזרח אירופית, ביטא "המגיד" את התקוות מן המשטרים האוטוקרטיים שתחתם חיו רוב קוראיו. הצאר הרוסי ומלך פרוסיה זכו לפיכך לא רק לדברי הוקרה בגוף החדשות, אלא גם לשירי הלל. מנקודת התצפית של העתון אירופה שלאחר מלחמת קרים היא חבר מדינות שההרמוניה ביניהן הולכת וגדלה. היציבות והשיפור במערכת היחסים הבין-לאומית, התחזקות השפעתה הברוכה של אירופה במזרח, התערות היהודים בחברה הפוליטית באנגליה ובארצות הברית של אמריקה — כל אלה הם ראייה נאמנה להשתכללות המין האנושי ולסיכויים הנפתחים בפני היהודים להשחלב ולהתערות בסביבתם.

"המגיד" ביטא כזכור את מגמות המודרניזציה המתונה בחברה היהודית המזרח אירופית. הוא האמין בקדמה אך בה בשעה דחה את יומרתם של רעיונות מודרניים לקעקע ולדחות את האמיתות הישנות של תורת ישראל. הגילויים הארכיאולוגיים שימשו לו הוכחה לכך, שכבר העולם העתיק היה עולם "מתקדם" בתחומים שונים, שהרי בו בעצם נוצרו התחלות המדע המודרני, ואילו התוכן הדתי והמוסרי של תורת ישראל לא נפגע ולא התערער על ידי התמורות האינטנסיביות. אורכה, הקדמה בכל

וועכסעל - קורן - אין ברלין -

	S.	P.	g.
אמישטרם - קורן	143	6	—
דיטא א 2 חדשים	142	6	6g.
האמבורג - קורן	152	10	—
דיטא - 2 חדשים	151	2	—
פארין - 2 חדשים	80	—	—
פעטערזבורג 3 שבועות	105	6	—
לויפציג 8 טאנע	99	9	g.
דיטא - 2 חדשים	99	3	—

אויסלענדישע פאנרם - אין ברלין -

	S.	P.	g.
עסטרייכישע מעטאלליקעס	5	84	6
דיטא - נאטיאנאל-אנליהע	5	85	6
דיטא כאנקנאטען	—	101	4
אינשקרופ' ב' שטיגליטץ 5 טע אנליהע	5	97	3
רוסיש - פאלנישע שאטץ - אכלינאטיאנען	4	83	3
פֿאנדרבריע - נייע אין רויכ	4	93	—
פאלנישע כאנקביללעטס	—	94	6

והקורן בקעניגסבורג
מן 10 טען יוני,

	פעקייפער			קייפער		
	רײט	זײג	פײפ	רײט	זײג	פײפ
דוקאטען נייע	—	—	—	3	4	6
דיטא אלטע	—	—	—	3	4	6
רובל נייע	—	—	—	1	2	6
דיטא אלטע	—	—	—	1	2	—
חצי אימפ'	—	—	—	5	15	4
פאלניש קוראנט	—	—	—	92	15	—
רובל אין פאלניש פאסיר	—	—	—	1	1	7

מחיר התבואות - בערזענבעריכט - בקעניגסבערג

130-40	המים	כמשקל 126	ער. 130	פפונד
120-25	דיטא	—	125	—
80-100	דיטא	—	95	118
80-84	רנן	—	188	311
86-90	דיטא	—	115	118
58-65	ליינאאט	—	104	110
66-75	דיטא	—	111	115

עגל דרך זה יודפסו בדיעות כאלו בארוכה ומכל ערי מסחר סגולות.

במזרח אירופה לא היו, אפוא, צרים וקרתנים. הוא נתבקש להאמין בעתיד טוב יותר הצפוי לו, הן בזכות רפורמות בתחום מגוריו הקרוב והן בזכות התמורות המתרחשות בקצווי עולם רחוקים — שנתקרכו אליו עד מאוד, והפכו לחלק בלתי נפרד מעולמו שלו.

כל המפעל הציוויליזציוני הזה מלמד על אחדות המין האנושי ונוטע את התקווה כי הציוויליזציה החדשה תיטע את "נטעי אהבת האדם" בכל רחבי תבל. בעולם חדש זה מובטח מקומו המכובד והמרכזי של עם ישראל.

אופקיו ההיסטוריים, הגיאוגרפיים והפוליטיים של קורא העברית

7. שלמון מעיר כי הוצאת העתון בפרוסיה שחורה אותו מכבלי הצנזורה הרוסית, אבל העתון צונזר כשהוכנס לרוסיה (הערה 2). "המגיד" קיבל רשיון להיות מופץ דרך וילנה ווארשה ואכן צונזר, אולם לא היה צורך בצנזורה מבחוק, כדי שהוא ינהג בזירות רכה וירכה ברברי שבח לשלטון הצאר ולפועלו כמו גם למלכי פרוסיה.
8. בגיליון ה-20 בפברואר 1857 התפרסם מאמר על פרס, על רקע התחרות בינה לבין בריטניה על ההשפעה באפגניסטן, בשם "הגיון על ממלכת פרס-פערזען". המשכו בא בגיליון ה-9 במרס 1857, ולאחר מכן הופיעו ידיעות וסקירות על המתרחשות בסין — ומידע כללי על ארץ זו. הצורך להביא מידע בכל תחום קיבל כיוון משונה משהו בגיליון ה-3 במרס 1857, שם נפתחה ידיעה על המתרחשות בין בריטניה וסין, בסקירה על תולדות התה...
9. בעניין זה ראה מאמרי, "אמת מארץ תצמח: קווים להתפתחות העניין הציבורי היהודי בארכיאולוגיה", קתדרה 44, יוני 1987, עמ' 27-54.
10. העניין הגדול במדע והמאבק באמונות טפלות הביא את "המגיד" להקדיש מקום נרחב בחודשים מרס ומאי 1857 לתיאור תופעת כוכב השביט שהופיע באותה שנה, מן הבחינה המדעית, ומחבר הסקירה — יעקב מרדכי לוינסון — סיכם את הדברים: "כוכבי השביט עוד לא יפחידו; אנכי אדעם אף אכירן; עז להחכמה כי תוכל להביע אמר נשגב וקדוש כזה!" ואם לא די בכך, שיגר דוד גורדון מאנגליה שתי סקירות רחבות היקף על התופעה והשתמש בה כדי להוכיח את עליונות המדע כנגד בעלי אמונות החורבן וקץ העולם. ידיעת האסטרונומיה לא היתה רק אמצעי כנגד הבערות והאמונות הטפלות, אלא גם ראייה לסדר שכונן יוצר עולם, שהרי "השמים מספרים כבוד אל, ומעשה ידיו מגיד הרקיע".

המחבר מודה לטובה שפירא על עזרתה.

1. על "המאסף", ראה את המונוגרפיה המפורטת שכתב צמח צמירין: המאסף/כתב העת המודרני הראשון בעברית, תל אביב 1988. שם, גם על "נחל הבשור" (עמ' 36) ועל תדירות ההופעה של המדורים השונים (עמ' 50).
2. סוגייה זאת נדונה בהרחבה בעבודתו של שמואל פיינר, "היסטוריה ו"דימויים היסטוריים" בהשכלה היהודית (1782-1820) — עבודת גמר לתואר מוסמך, ירושלים 1984.
3. צמירין, שם, עמ' 50.
4. דיון במעבר בין לגיטימציה "מסורתית" ללגיטימציה "מודרנית" מופיע בעבודתו של פיינר. סיכום הסינתזה הזאת בין "מסורתיות" ל"מודרניות" אפשר לראות במבוא לספרו המעובד (מן הגרמנית) של קלמן שולמן, דברי ימי עולם, וילנה תרל"ה (הוצאה שנייה). יש לשאול כאן, האם הלגיטימציה המסורתית באה רק כמסווה המיועד לנמעני הספר ולפיכך הוא העניק לאינטרס החדש בהיסטוריה לגיטימציה מסורתית, כדי לתת לו הכשר, או שאכן מדובר באכן פינה של תפיסת עולמה של "ההשכלה המתונה".
5. ראה מנוחה גלבוץ, לקסיקון העתונות העברית במאה ה-XIX, תל אביב 1986, עמ' 102-105.
6. על "המגיד" ותורתו להתפתחות הרעיון הלאומי, ראה: י. שלמון, "דוד גורדון ועתון 'המגיד': חילופי עמדות ללאומיות היהודית 1860-1882" ציון, שנה מ"ז תשמ"ב, עמ' 154-164.